

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПІДГОРОДИНСЬКИЙ ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.631:34.05

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ
(ТЕОРЕТИЧНЕ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Одеса 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Стрельцов Євген Львович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Лихова Софія Яківна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри кримінального права і процесу;

доктор юридичних наук, доцент

Блага Алла Борисівна,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
завідувач кафедри цивільного та кримінального права і процесу;

доктор юридичних наук, професор

Чуваков Олег Анатолійович,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
професор кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики.

Захист відбудеться «24» квітня 2020 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.884.04 в Одеському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського державного університету внутрішніх справ за адресою: 65000, м. Одеса, пров. Сабанський, 4.

Автореферат розісланий «23» березня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.М. Заєць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. До числа найважливіших моральних потреб людини і громадянина належить запит на визнання її суспільного значення та важливості. Саме тому честь і гідність, поряд із життям та здоров'ям людини, згідно із ст. 3 Конституції України визнані найвищою соціальною цінністю, а у ст. 68 Конституції України закріплений обов'язок дотримуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь та гідність інших людей.

Академік С. В. Ківалов зазначає, що важливою умовою вирішення завдань, пов'язаних із втіленням у життя конституційного положення щодо того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України), є створення дієвого механізму захисту основних прав та свобод людини і громадянина. Це завдання повністю відповідає і іншим основним положенням Конституції України, зокрема сформульованим у ст. 55, де вказується, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Враховуючи значущість та важливість прав і свобод людини, вважаємо, що одним із найдієвіших механізмів забезпечення вищезазначених цінностей, зокрема честі та гідності, має бути кримінально-правовий механізм охорони.

Академіки В. В. Сташис та М. І. Бажанов звертали увагу на те, що суспільна небезпека злочинів проти честі та гідності полягає у тому, що вказані діяння знаходяться у різкій невідповідності до вимог моралі, грубо посягають на честь та гідність громадянина, є несумісними з правилами співжиття. Охорона указаних благ забезпечує гармонійний розвиток особи, рівні можливості для творчої праці та освіти кожному члену суспільства.

В цілому, злочини проти честі та гідності є, образно кажучи, більше ніж «просто» суспільно небезпечні діяння, оскільки вони у певних умовах кардинально змінюють світосприйняття особою оточуючого середовища, а за наявності певних «акцентуацій» у характерові особи та за негативної життєвої ситуації ці діяння є причиною подальшої кримінальної агресії, спрямованої проти себе або іншої особи, що є джерелом образи або клевету, або сторонніх осіб, ступінь віктимності поведінки яких є високим (малолітні особи, особи похилого віку та інші особи). Посягання на честь та гідність є причиною більшості «побутових» злочинів таких видів, як вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості.

Більшість вчених при дослідженні питань кримінально-правової охорони честі та гідності доходять висновку, що для декриміналізації таких вербальних суспільно небезпечних діянь проти честі та гідності, як, наприклад, образа та клевет, не було жодних підстав, і тому вони мають бути

криміналізованими. Проте, на думку консультативних органів Верхової Ради України, одним із доводів відсутності підстав криміналізації наклепу є, на їх думку, достатня захищеність честі і гідності цивільним законодавством. У зв'язку із цим актуальними є питання, чи в повній мірі забезпечується захист честі та гідності положеннями цивільного, адміністративного, трудового та інших галузей законодавства України, а також інші проблеми відсутності кримінальної відповідальності за посягання на честь та гідність в кримінальному законодавстві України, які залишаються за межами законопроектної діяльності та оцінки консультативних органів Верхової Ради України.

Питання честі та гідності досліджували у своїх роботах такі вчені, як М. А. Акімова, О. І. Анісімов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, А. В. Белявський, А. Б. Блага, В. І. Борисов, С. В. Бородин, В. А. Бортник, О. О. Володіна, Ю. В. Ганжа, В. В. Голіна, С. Ф. Денисов, О. М. Ерделевський, М. І. Загородніков, М. Г. Заславська, В. О. Іващенко, І. І. Качала, В. А. Козак, М. Й. Коржанський, К. Б. Левченко, Я. Г. Лизогуб, І. М. Лисенко, С. Я. Лихова, С. Л. Ліпатова, В. І. Мархотін, В. В. Меркулова, Т. Ю. Орешкіна, В. І. Павликівський, П. П. Сердюк, В. О. Сідоров, Є. Л. Стрельцов, Л. М. Сугачов, М. І. Хавронюк, Г. В. Чеботарьова, О. А. Чуваков, К. А. Шахманаєв, В. І. Шмаріон та інші.

Разом із тим у роботах указаних вчених проблематика кримінально-правової протидії посяганням на честь та гідність в основному досліджувалась у контексті злочинів проти волі, або в напрямку порівняльного аналізу зазначених злочинів, або стосувалася кримінального законодавства, що діяло до прийняття діючого Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України).

У зв'язку із цим вважаємо, що дослідження сучасного стану правової та кримінально-правової охорони честі та гідності особи, його різних аспектів, а також перспектив удосконалення положень кримінального законодавства України щодо підстав кримінальної відповідальності за посягання на указані цінності, виглядає конче необхідним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Механізм кримінально-правового впливу в умовах сталого розвитку» на 2011–2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні і практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2016–2020

роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також теми наукових досліджень Південного регіонального центру, затверджених Президією Національної академії Правових наук України: № 86/16 «Актуальні напрямки розвитку юридичної науки для подальшого розвитку регіонів України» на 2013–2018 роки; № 148/3-Б-Б «Регіональна юридична наука: спадкоємність і модернізація» на 2019–2024 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства України та інших країн, переважно континентальної Європи, яке встановлює відповідальність за діяння, спрямовані проти честі та гідності особи, й моделювання на його підставі можливих напрямів удосконалення вітчизняної системи кримінально-правової охорони честі та гідності особи в умовах зближення та адаптації національної правової системи до законодавства країн романо-германської правової сім'ї.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

розглянути загальнотеоретичні основи забезпечення кримінально-правової охорони честі та гідності особи шляхом компаративістського аналізу відповідного законодавства інших країн;

встановити місце вітчизняної правової системи як складової правових систем, що виникли в континентальній Європі на основі християнських, романо-германських і місцевих правових традицій;

визначити поняття, структуру та елементи об'єктів злочинів проти честі та гідності особи;

охарактеризувати честь та гідність особи як самостійні об'єкти кримінально-правової охорони, які мають фундаментальні істотні відмінності із загальними положеннями, що регламентують кримінально-правову охорону немайнових благ фізичної особи, моральності у суспільстві, авторитету держави, її органів та посадових осіб;

визначити прийнятну з точки зору як європейської правової доктрини, так і вітчизняного законодавця позицію щодо визначення честі, гідності та ділової репутації особи;

на основі аналізу суспільно небезпечних діянь проти честі та гідності особи у відповідному законодавстві інших країн, встановити ознаки, які характеризують об'єктивну і суб'єктивну сторону складів цих злочинів, суб'єктів цих суспільно небезпечних діянь;

встановити можливість криміналізації окремих діянь проти честі та гідності особи, зокрема, наклепу та образи, із відповідними кримінально-правовими наслідками;

визначити поняття та види кваліфікуючих ознак злочинів, пов'язаних з посяганням на честь та гідність особи в кримінальному праві інших країн та порівняти ці правові категорії із відповідними категоріями в кримінальному законодавстві України;

встановити подібні та відмінні привілейовані ознаки злочинів, пов'язаних з посяганням на честь та гідність особи у кримінальному законодавстві України та інших країн;

здійснити обмежувально-порівняльний аналіз злочинів проти честі та гідності особи від посягань на честь та гідність особи в інших галузях законодавства національної правової системи з метою виявлення певних тенденцій і можливостей взаємного доповнення та використання досвіду законодавчої регламентації;

дослідити соціальну обумовленість, структуру та види санкцій за злочини проти честі та гідності особи у законодавстві України та інших країн;

на основі проведеного аналізу виявити переваги та прогалини у нормах про відповідальність за заподіяння шкоди честі та гідності особи, що надасть можливість науково обґрунтувати теоретичні положення і конкретні практичні рекомендації, спрямовані на подальший розвиток відповідного законодавства, внести пропозиції щодо вдосконалення положень КК України і практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері кримінально-правового забезпечення охорони честі та гідності особи в інших країнах у порівнянні з відповідними інститутами вітчизняної правової системи, теоретико-прикладні засади та закономірності їх розвитку та функціонування.

Предметом дослідження є теоретичне порівняльно-правове дослідження злочинів проти честі та гідності особи.

Методи дослідження. Дослідження проводилося з використанням низки загальнонаукових і спеціальних методів. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження застосовувався насамперед порівняльно-правовий метод при порівнянні положень законодавства України про злочини проти честі та гідності особи з відповідними положеннями кримінального законодавства інших держав, переважно континентальної Європи (Австрії, Азербайджану, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Вірменії, Голландії, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Франції, Швейцарії, Швеції). Порівняльно-правовий метод використовувався двома способами шляхом дослідження обумовленості відповідних правових систем зовнішніми, суспільними чинниками та встановлення і порівняння змісту та складу норм, які є елементами порівнюваних правових систем (у нашому випадку це норми кримінального

законодавства, що встановлюють відповідальність за посягання на честь та гідність особи) (розділи 1, 2, 3). За допомогою історико-правового методу досліджено історію розвитку вітчизняного кримінального законодавства, що встановлювало відповідальність за злочини проти честі та гідності особи та відповідних норм країн континентальної Європи з метою виявлення взаємного впливу та запозичень. Дослідження вимагало вивчення кримінального законодавства в процесі його розвитку, в тому числі кримінальних кодексів УСРР 1922, 1927 і УРСР 1960 років, та деяких законів про кримінальну відповідальність країн континентальної Європи, які були чинними у попередні роки. Також у роботі аналізуються необхідні для дослідження положення постанов, а також інформаційних листів вищих судових інстанцій, які діяли в Україні на різних етапах її розвитку (підрозділи 1.2, 3.3). Діалектичний метод пізнання, який є загальним методом пізнання для пояснення цілої низки явищ, використовувався при розгляді питань причинного зв'язку, трактування вини та її форм, стадій вчинення злочину тощо (розділи 1, 2). За допомогою юридичного (догматичного) методу та методу системного аналізу розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів злочинів проти честі та гідності особи у законодавстві країн континентальної Європи, виявлені недоліки положень даних норм, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди честі та гідності особи (розділи 2, 3).

Емпіричною основою дисертаційного дослідження є дані офіційної статистики за період з 2010 року до 2019 року, зокрема МВС України щодо стану та структури злочинності, Генеральної прокуратури України щодо єдиного звіту про злочинність в державі; опублікованої судової практики. Також були використані статистичні звіти та огляди судової практики Верховного Суду України, вищих судів низки зарубіжних країн (країн СНД, Європейського Союзу).

Комплексності та системності підходу до вивчення злочинів проти честі та гідності особи сприяло ознайомлення з літературою інших наукових галузей: філософії, логіки, психології, загальної теорії права, кримінології, міжнародного права.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні спеціальним комплексним теоретичним порівняльно-правовим дослідженням складних науково-прикладних проблем кримінально-правової охорони честі та гідності особи.

За результатами дослідження одержано наукові результати, які мають наукову новизну:

уперше:

з позицій компаративістського аналізу відповідного законодавства України та інших держав континентальної Європи розроблена і запропонована власна авторська концепція українського кримінального

законодавства, що дозволяє встановити як алгоритм розподілу злочинів проти честі та гідності особи на відокремлені види, так і коло посягань, в яких честь та гідність виступають в якості додаткових, кваліфікуючих та привілейованих ознак складу злочину;

встановлена соціально-юридична природа, структура, сутність та зміст понять «честь» і «гідність», їх співвідношення, зокрема: оцінка честі надається суспільством, а оцінка гідності надається самою особою, предметом такої оцінки честі є публічна діяльність особистості, детермінована її професійними якостями, а гідності – моральні засади цієї особи;

на підставі компаративістського та системного аналізу сутності та змісту понять «честь» та «гідність» і з урахуванням положень Конституції та інших нормативно-правових актів України сформульовані нові авторські дефініції понять: «*честь*» – це позитивна (зовнішня) оцінка ділових, морально-етичних якостей особи у певній сфері суспільного життя (професійній, громадській тощо), яка формується оточуючими учасниками суспільних відносин та суспільством диференційовано стосовно конкретної особи з урахуванням соціального статусу та соціальної ролі і повідомляється ними особі як носіїві індивідуалізованих цінностей; «*гідність* конкретної людини» – це позитивна оцінка конкретною особою власних морально-етичних якостей (внутрішня) відповідно до загально визнаних у суспільстві моральних якостей, яка є суб'єктивно детермінованим елементом індивідуальної свідомості. Виокремлюють такі рівні гідності, як: індивідуальний, груповий, родовий;

встановлено, що честь та гідність, як об'єкти кримінально-правової охорони забезпечуються не тільки нормативними приписами, закріпленими у Розділі III Особливої частини КК України (честь та гідність у вузькому розумінні), але й нормами інших розділів КК України, які також сприяють забезпеченню охорони честі та гідності особи в інших сферах (честь та гідність у широкому розумінні): у сфері охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділ IV КК України), у сфері охорони виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (Розділ V КК України), у сфері охорони моральності (Розділ XII КК України), у сфері охорони авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (Розділ XV КК України), у сфері охорони засад правосуддя (Розділ XVIII КК України) тощо. Позиція законодавця у діючому КК України щодо охорони честі та гідності фізичних осіб, у порівнянні із кримінально-правовою охороною авторитету, моральності, навіть ділової репутації юридичних осіб, свідчить про «зміщення» так званої переваги кримінально-правового захисту з людини (особи) на захист держави, суспільства, юридичних осіб;

доведено, що механізм кримінально-правової охорони «честі» та «гідності» слід створити шляхом запровадження матеріальних конструкцій

складів злочинів або таких формальних конструкцій діяння об'єктивної сторони складів злочинів, як «...створило загрозу заподіяння шкоди...»;

з урахуванням зарубіжного досвіду законодавчого визначення злочинів проти честі та гідності особи, проектів законодавчих актів, в яких пропонувалася криміналізація зазначених діянь, пропонується авторське визначення наклепу та образи як суспільно небезпечних діянь, спрямованих на заподіяння шкоди безпосередньо честі та гідності особи, а саме, під *наклепом* слід розуміти умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, вчинення інших дій, що принижують іншу особу, якщо таке діяння вчинено у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження або спричинило позбавлення права займатися певним видом діяльності, обіймати певні посади, звільнення особи, інші тяжкі наслідки або створило загрозу їх заподіяння. Під *образою* слід розуміти умисне приниження особи, виражене в непристойній формі, якщо таке діяння вчинене у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження;

розроблено групу ознак, що сприяє відмежуванню злочинів проти честі та гідності особи від інших злочинів. До таких ознак належать: 1) честь та гідність як додатковий об'єкт злочину (наприклад, у ст.ст. 120, 152-154 КК України тощо); 2) честь та гідність як ознака кваліфікуюча (наприклад, у ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 372, ч. 3 ст. 387, ч. 2 ст. 406 КК України тощо); 3) честь та гідність як ознака привілейованості діяння (наприклад, у ст.ст. 116, 123 КК України);

удосконалено:

розуміння того, що охорона честі та гідності «у контексті» ознак злочину за КК України здійснюється через закріплення зазначених цінностей як безпосередніх додаткових об'єктів злочинів або як способу вчинення злочину, зокрема: «людська гідність» (ч. 1 ст. 120 КК України), «національна честь та гідність» (ч. 1 ст. 161), «особиста гідність» (ч. 2 ст. 365 КК України). Указані види гідності та честі обумовлені їх належністю як безпосередніх додаткових об'єктів до тих чи інших родових об'єктів злочинів;

положення, що у випадку, коли кваліфікуючою ознакою є «національна честь і гідність», відповідні цінності виступають в якості «мотиву» як підстави виокремлення кваліфікуючої ознаки складу злочину. У випадках, коли кваліфікуючою ознакою є честь та гідність особи, посягання на відповідні цінності виступають в якості «способу вчинення діяння» як підстави виокремлення кваліфікуючої ознаки складу злочину. Ділова репутація та авторитет не виступають привілейованими або кваліфікуючими ознаками складів злочинів;

позиція, що у ч. 4 ст. 240, ч. 4 ст. 241 КПК України законодавець повинен був передбачити виключно «гідність», а не «честь» та «гідність», оскільки виконання правоохоронними органами своїх повноважень призводить до зниження громадсько-політичної думки щодо суб'єкта злочину, що є допустимим явищем під час здійснення кримінальних проваджень;

висновок, що підставою для розгляду кримінального провадження у закритому судовому засіданні, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України, має бути не стільки загроза завдання шкоди «гідності», скільки загроза завдання шкоди саме «честі», як це передбачено в абз. 12–13 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

положення, що штраф за своїм розміром має перевищувати розмір грошового відшкодування моральної шкоди, що, як правило, присуджується у цивільному судочинстві за діяння проти честі та гідності;

дістали подальшого розвитку:

висновок, що суб'єктами-носіями «честі» та «гідності» є не лише фізичні особи, але й інші учасники суспільних відносин: юридичні особи, держава та суспільство. Проте «честь та гідність» у зазначених учасників має вираження в інших цінностях, зокрема: у юридичних осіб - це «ділова репутація», у держави - це «авторитет її органів», у суспільства - це «моральність», а також повага до існуючих правил поведінки. В той же час, з нашої точки зору, захист «моральності» суспільства, «авторитету» державних органів, «ділової репутації» юридичних осіб залежить від захищеності «честі та гідності» фізичних осіб.

позиція, що ефективність механізмів (цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового) захисту честі та гідності, авторитету, моральності суб'єктів-носіїв залежить від того, наскільки суб'єкту-носієві є притаманною позитивна характеристика (умовна «гідність»);

положення, що честь та гідність не охороняються положеннями адміністративного деліктного законодавства, проте ці правові цінності й не повинні охоронятися положеннями КУпАП за предметом правового регулювання;

висновок, що зайвою є деталізація у ч. 1 ст. 172 КК України змісту критики, а тим більше зайвим є зазначення назви конкретного законодавчого акта, який втратив чинність, і це зробило неможливим застосування цього положення КК України у частині звільнення через повідомлення про корупцію.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінально-правової охорони честі та гідності особи в Україні в цілому, проблем кримінальної відповідальності за окремі види таких злочинів, а також загальної концепції правового регулювання охорони честі та гідності особи;

правотворчій діяльності – запропонована модель злочинів проти честі та

гідності особи може бути використана в ході наступної кодифікації кримінального законодавства, а окремі пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства у поточній правотворчості;

правозастосовній діяльності – при вирішенні проблем кваліфікації злочинів проти честі та гідності особи у слідчій і судовій практиці (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Херсонського апеляційного суду від 28 листопада 2019 року, Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Херсонської місцевої прокуратури від 14 листопада 2019 року);

навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», спецкурсів, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти честі та гідності особи, при підготовці підручників, у науково-дослідницькій роботі студентів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Херсонського державного університету № 13-30/1670 від 25 листопада 2019 року).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, теоретичні і практичні висновки дисертаційної роботи апробовані під час обговорення дисертації та окремих її розділів на засіданнях кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України (2019 р., м. Одеса) та на 27 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях та семінарах, серед яких: «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (2012 р., м. Одеса), «Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність» (2012 р., м. Харків), «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» (2014 р., м. Івано-Франківськ), «Правове життя сучасної України» (2014 р., м. Одеса), «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини» (2014 р., м. Одеса), «Закон, проступок, відповідальність» (2014 р., м. Одеса), «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (2015 р., м. Львів); «Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах» (2015 р., м. Київ), «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі Євроінтеграції» (2015 р., м. Дніпропетровськ), «Integrarea Republicii Moldova i Ucrainei în UE» (2015 р., м. Кишинів, Молдова), «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (2015 р., м. Кишинів, Молдова), «Law Science and Practice in the Third Century» (2015 р., м. Кошице, Словаччина), «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції»

(2016 р., м. Одеса), «Юриспруденция: современный взгляд на актуальные проблемы» (2016 р., м. Астрахань), «Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє» (2016 р., м. Одеса), «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення законотворення та правозастосування» (2016 р., м. Харків), «Проблеми реалізації та забезпечення ефективності правових реформ» (2016 р., м. Київ), «Тенденции развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства» (2016 р., м. Москва), «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (2017 р., м. Запоріжжя), «Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (2017 р., м. Одеса), «Концептуальні основи кримінальної законотворчості» (2017 р., м. Одеса), «Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні» (2017 р., м. Одеса); 4 всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях і семінарах, круглих столах, серед яких: «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті» (2015, м. Одеса), «Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права» (2015 р., м. Одеса), «Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання» (2017 р., м. Одеса), «Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства» (2017 р., м. Одеса); звітних конференціях науково-викладацького складу та методологічному семінарі Національного університету «Одеська юридична академія».

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у п'ятдесяти п'яти публікаціях, у тому числі, трьох монографіях, одна з них – одноособова, двадцяти одній науковій статті, опублікованих у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, чотирьох статтях, опублікованих у зарубіжних виданнях, та двадцяти семи тезах доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою та завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (478 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації 400 сторінок, основний текст дисертації 344 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлені наукова новизна одержаних результатів та їх практичне значення, зазначено про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Загальнотеоретичні та історико-правові засади дослідження злочинів проти честі та гідності особи» складається з двох підрозділів, які присвячені загальнотеоретичному огляду досліджуваної проблематики та ретроспективному аналізу кримінально-правового законодавства щодо захисту честі та гідності особи.

У підрозділі 1.1. **«Особистість, честь, гідність: поняття, ознаки, співвідношення»** здійснено аналіз загальнотеоретичних аспектів формування вчення про честь та гідність особи.

За існуючими поглядами фахівців-суспільствознавців щодо визначення понять «честь» та «гідність», честь – це позитивна (зовнішня) оцінка ділових, морально-етичних якостей особи у певній сфері суспільного життя (професійній, громадській тощо), що формується у оточуючих учасників суспільних відносин, суспільстві диференційовано, стосовно конкретної особи з урахуванням її соціального статусу і соціальної ролі та має вираження у ставленні до неї як до носія індивідуалізованих цінностей. Гідність – це позитивна (внутрішня) оцінка конкретною особою власних морально-етичних якостей, відповідно до загальноновизнаних у суспільстві моральних якостей, що є суб'єктивно детермінованим елементом індивідуальної свідомості. Виокремлюють такі рівні гідності, як: індивідуальний, груповий, родовий. Відмінність між поняттями «честь» та «гідність» полягає у тому, що: 1) у понятті «честь» оцінка якостей «здійснюється суспільством», а у понятті «гідність» самою особою; 2) предметом оцінки у понятті «честь» є публічна діяльність особистості, детермінована її професійними якостями, а у понятті «гідність» предметом оцінки є духовні якості цієї особи, які співвідносяться з уявленням щодо вказаних якостей у суспільстві; 3) честь диференційована оцінка, а гідність суб'єктивно детермінована самооцінка себе у відповідності до загальноновизнаних моральних якостей. Вказані характеристики більш повно та всебічно визначають зміст понять «честь» та «гідність» та сприяють визначенню способів їх кримінально-правової охорони.

Дослідження священних християнських текстів (Старого та Нового Завіту) та коментарів до них, які були зроблені відомими богословами в різні часи, свідчить про те, що під поняттям «честь» у християнстві розуміється «пошана» з боку оточуючих, що має прояв у вчинках, словах, обставинах, в яких перебуває особа, і притаманна особі як за її життя, так і після смерті. При цьому потрібно підкреслити, що невід'ємною ознакою «честі» особи в релігійних нормах є «покірність» особи духом перед Богом. Акцентуація особи на своїх заслугах як власних досягненнях, а не проявах трансцендентного Абсолюту, приводить до трансформації «честі особи» у «гординю», що, за релігійними нормами, є одним із людських гріхів. У Старому та Новому Завіті «честь» згадується як «честь особи», «честь Бога»,

виокремлюються «честь жінки», «честь померлої особи», «честь народу», «честь Ісуса Христа». Тож виокремлюються такі види «честі» за суб'єктами-носіями, як: 1) «честь Бога» (Ісуса Христа); 2) «честь об'єднань людей» (народ, нація, юридична особа); 3) «честь особи»; 4) «честь влади». Особливою за змістом є честь жінки. Під поняттям «гідність» у релігійних нормах розуміється властивість людини, яка характеризує її праведність та високі моральні якості як людини.

«Честь народу», «честь влади» трансформуються, при їх охороні кримінально-правовими нормами, в такі об'єкти як «моральність» та «авторитет». У праві, зокрема кримінальному, безпосередньо охороняється лише «честь фізичної особи». «Честь народу», «честь нації» також згадуються у законодавчих актах, проте зазначені поняття є «умовними», оскільки кримінально-правова охорона та захист зазначених цінностей здійснюються через захист «честі» та «гідності» фізичних осіб.

У кримінальному праві «честь» та «гідність» вважаються або тотожними поняттями, при цьому часто визначається одне поняття через інше, або як різні, проте взаємопов'язані поняття.

У підрозділі 1.2. «Історико-правові аспекти розвитку кримінально-правової охорони честі та гідності особи на теренах України» на основі аналізу історичних документів, нормативно-правових актів встановлено, що умовно можна виділити чотири послідовних етапи розвитку законодавства про кримінально-правову охорону честі та гідності особи на теренах України.

Перший, давньоруський етап характеризується тим, що за часів Київської Русі кримінальна відповідальність передбачалась лише за образу «честі» безпосередньою дією, а відповідальність за образу «честі» – словом лише за вчинення указаних дій щодо жінки. У цей період потерпілою від образи могла бути виключно вільна людина. Образа честі та гідності фізичної особи сприймалась як така, що принижує честь та гідність не лише вільної людини, але і честь та гідність сім'ї, роду, до яких належала вільна людина. Позначення суспільно небезпечних дій терміном «образа» свідчить, що кожне злочинне діяння «опосередковано» завжди завдавало шкоди честі та гідності потерпілої особи. За образу честі та гідності особи за часів Київської Русі передбачалися майнові покарання, вид та розмір яких залежали від належності людини до певного стану. Розмір майнового покарання за образу був набагато більшим, ніж за тілесні ушкодження. Семантичний аналіз терміну «образа» свідчить, що, у цілому, поняття злочину за часів Київської Русі у першу чергу сприймалось як таке, що принижує честь та гідність особи, тобто діяння, що ображало особу, родину, общину та завдавало їм певної шкоди.

На другому, імперському етапі розвитку державності становлення кримінальної відповідальності за посягання проти честі та гідності особи кількість підстав відповідальності збільшилась. Не лише покарання, але й

самі посягання проти честі та гідності залежали від родового стану потерпілого. Окремими кримінально-правовими нормами охоронялися честь та гідність судді. За посягання проти честі та гідності на цьому етапі розвитку кримінального законодавства застосовувалися не лише майнові покарання, але й тюремне ув'язнення, тілесні покарання, вигнання з общини та інше. Образа словом визнавалася злочином лише у випадках її оприлюднення у присутності потерпілої особи, винятком із цього була образа вищих представників держави.

На третьому, радянському етапі, кримінальне законодавство, яким охоронялися честь та гідність, набуло значного розвитку. У цей період запроваджено як загальні кримінально-правові норми за посягання на честь та гідність (ст. ст. 172-175 КК УСРР 1922 р., ст. ст. 159, 160 КК УСРР 1927 р., ст. ст. 126, 127 КК УРСР 1960 р.), так й спеціальні кримінально-правові норми (ст. ст. 176-3, 189, 189-1 КК УРСР 1960 р.). Недоліком кримінально-правової охорони честі та гідності цього періоду є «політичне забарвлення» та визнання першопричиною охорони гідності людини «досягнення боротьби пролетаріату», а не «природня потреба людини».

На четвертому, сучасному етапі розвитку кримінально-правової охорони честі та гідності зазначені цінності не охороняються положеннями КК України як окремі блага, проте, наприклад, здійснювалися неодноразові спроби криміналізації наклепу та образи (проекти законів України № 2086 від 22.02.2008 р., № 11013 від 19.07.2012 р., № 3879 від 14.01.2014 р.). Указані проекти мали низку істотних недоліків у запропонованих законодавчих визначеннях наклепу та образи.

В цілому, ретроспективне дослідження охорони честі та гідності на підставі історичних пам'яток свідчить про існування в указаних актах декількох позитивних положень, які слід ураховати під час розробки проектів законів щодо охорони честі та гідності, зокрема такі, як: дії, в яких заподіяння психічних страждань «конкурувало» з нанесенням тілесних ушкоджень, при визначенні образи; наругу над могилою або тілом померлої особи відносили до посягань проти честі та гідності; не визнавались образою дії, завдані потерпілій особі у відповідь на рівну або більш тяжку образу; встановлювалось, що наслідком наклепу може бути «унеможливлення здійснення подальшої професійної діяльності цієї особи» або «позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю»; «штраф», «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності» це ті види покарання, що історично застосовувалися за злочини проти честі та гідності та які доцільно передбачити як види покарань за такі діяння у чинному КК України; провадження «проти честі та гідності» особи вирішувалися переважно шляхом примирення сторін та належали до проваджень приватного обвинувачення.

Другий розділ «Концептуальні засади побудови системи кримінально-правових норм щодо охорони честі та гідності особи», присвячений аналізу кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за посягання на честь та гідність особи, їх структури та можливостей криміналізації окремих відповідних діянь, складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 2.1. «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинних посягань проти честі, гідності особи у кримінальному законодавстві України»* досліджуються об'єктивні ознаки злочинних посягань проти честі, гідності особи в КК України. Доводиться, що дослідження злочинів проти честі, гідності та суміжних немайнових цінностей (ділової репутації, авторитету, моральності та ін.) свідчить про те, що з позиції системного підходу необхідність криміналізації окремих діянь, спрямованих проти честі та гідності обумовлена, наприклад, тим, що лише в межах кримінального процесуального законодавства є можливим встановлення осіб, які вчиняють, зокрема, наклеп за допомогою інформаційно-комунікативних технологій (через електронно-обчислювальні машини, системи та комп'ютерні мережі, мережі електрозв'язку). Отримання зазначеної інформації є можливим лише шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем на підставі ухвали слідчого судді у межах кримінального провадження, проте провести указані слідчі дії неможливо, оскільки наклеп не є злочином, у зв'язку із чим відсутніми є підстави для відкриття кримінального провадження.

З позиції інтеракціоністського підходу порушення закону (вчинення суспільно небезпечного діяння, злочину) є частиною «ціни для суспільства» за те, яким чином у ньому організовані усі системи суспільних відносин. Одним із можливих способів попередження небезпечних наслідків (самогубство, порушення рівноправності тощо), які завдаються шляхом вчинення «наклепу», є встановлення відповідальності саме за «наклеп» як спосіб заподіяння небезпечних наслідків.

Згідно з антропологічним підходом людина як біосоціальний індивідуум є головним носієм правовідносин, первинною ланкою суспільства, а держава існує для забезпечення існування людини. Указаний підхід відображено у ст. 3 Конституції України. Указані визначення у контексті антропологічного підходу свідчать, що захищеність безпеки суспільства, держави є залежною більшою мірою від захищеності державних та громадських діячів, захищеності кожного із членів суспільства, аніж від «абстрактної» кримінально-правової охорони малих та великих соціальних груп. Позиція законодавця у діючому КК України щодо охорони честі та гідності фізичних осіб, у порівнянні із кримінально-правовою охороною авторитету, моральності, навіть ділової репутації юридичних осіб, свідчить про

«зміщення акценту» кримінально-правового захисту з людини на захист держави, суспільства, юридичних осіб.

«Честь та гідність» фізичної особи є (може бути ?) кримінально караними лише у випадках і тоді, коли посягання на зазначені цінності є способом вчинення таких діянь, що завдають шкоди іншим безпосереднім об'єктам злочинів (ст. 120, ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 373, ст. 383, ст. 384, ч. 2 ст. 387, ч. 2 ст. 406 КК України), а в окремих випадках є (ст. ст. 146-151 КК України) або може бути факультативним додатковим об'єктом злочину (ст. 168 КК України).

«Ділова репутації юридичних осіб» є основним безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачено ст. ст. 229, 356 КК України, а «авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування» є основним безпосереднім об'єктом злочинів, відповідальність за які передбачено у ст. ст. 338-340, 343-345, 349-355 КК України. «Національна гідність та честь» є безпосереднім об'єктом злочинів, відповідальність за які передбачено у ст. 161 КК України. Посягання на зазначені об'єкти злочинів є мотивом вчинення діянь, передбачених у п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129, ст. 442 КК України. Указані цінності одночасно є додатковим безпосереднім об'єктом цих злочинів. Також, «моральність» є основним безпосереднім об'єктом злочинів у ст. ст. 297-304 КК України, а також обов'язковою ознакою (мотивом) суб'єктивної сторони діянь, відповідальність за які передбачено положеннями п. 7 ч. 2 ст. 115, ст. 296, ч. 3 ст. 297, ч. 1 ст. 299 КК України.

Наведена порівняльна характеристика кримінально-правової охорони немайнових прав фізичної особи, юридичної особи, держави, нації, суспільства свідчить про відсутність у КК України необхідних механізмів кримінально-правової охорони «честі та гідності фізичних осіб» порівняно з великою кількістю підстав кримінальної відповідальності за посягання на «моральність», «авторитет», «ділову репутацію юридичних осіб». Подібні правові механізми охорони «честі» та «гідності» свідчать про недотримання законодавцем у КК України антропологічного підходу, закріпленого, як вказувалось, у ст. 3 Конституції України, та про певну «безсистемність» кримінального закону, що, у свою чергу, призводить до «нехтування» прав індивідуума, як «первинної ланки» кожного колективного учасника суспільних відносин, та про превальовання у кримінальному законодавстві України колективного над індивідуальним, що є більш характерним для інших видів політичних устроїв, ніж тому, що існує зараз в Україні.

Враховуючи критерії, які покладені законодавцем в основу правового інституту суб'єкта злочину, ми вважаємо, що суб'єктом злочинів проти честі та гідності згідно з положеннями статті 22 КК України, є фізична осудна особа (громадянин України, іноземний громадянин, особа без громадянства

або з подвійним громадянством), якій до вчинення злочину виповнилось шістнадцять років. Крім того, пропонуємо в якості кваліфікуючої ознаки злочинних посягань на честь та гідність особи – вчинення зазначених дій службовою особою з використанням службового становища. Це відповідає тяжкості і суспільній небезпеці цих злочинів.

При встановленні суб'єктивної сторони у злочинах проти честі та гідності особи необхідно враховувати спрямованість умислу.

Такі злочини характеризуються прямим умислом :особа усвідомлює, що поширює завідомо неправдиві відомості, що ганьблять честь і гідність іншої особи або підривають її репутацію, і бажає цього, а завідомість вимагає встановлення саме прямого умислу; або ж винний усвідомлює, що своїми діями принижує честь і гідність конкретної людини в непристойній формі і бажає цього. При заочному образі винний також усвідомлює, що його образливі слова, висловлювання, малюнки тощо дійдуть до потерпілого.

При вирішенні питання про те, чи ганьблять поширювані завідомо неправдиві відомості честь і гідність іншої особи або підривають його репутацію, враховується як думка потерпілого, так і думка суспільства. У правовій літературі висловлена обґрунтована думка про те, що вирішальний критерій належить громадській думці, а століттями усталені уявлення про добро і зло, честь і безчестя, порядності і безсоромності повинні лежати в основі визначення того, чи ганьблять відомості потерпілого.

Деякі юристи вважають за можливе вчинення злочинів проти честі і гідності ще й з непрямым умислом. На нашу думку, така позиція вчених про те, що злочини проти честі і гідності може бути вчинені з непрямым умислом представляється помилковою, адже спростовується цілеспрямованістю умислу на заподіяння шкоди та її відтворенням у характері вчинюваних винних дій.

Мотив злочинів проти честі та гідності може бути будь-який, наприклад: помста, заздрість, усунення конкурента, кар'єризм, корисливість, прагнення принизити в очах оточуючих тощо.

Мета злочинів проти честі та гідності є завжди приниження честі і гідності особи, поєднане з його моральними переживаннями. І тут дуже важливо розрізняти такі поняття як моральні переживання і моральна шкода, так як про моральних переживаннях ми можемо вести мову, ймовірно, у всіх випадках вчинення злочину, де є потерпілий. І велику роль в цьому випадку грає суб'єктивне сприйняття людиною протиправного посягання, в результаті вчинення якого вона став потерпілим.

Як правило, при вчиненні злочинів проти честі та гідності емоції не впливають на кваліфікацію вчиненого, але повинні враховуватися судом при призначенні покарання. Так, відповідно до п. 7 ст. 66 КК України, вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого, визнається

обставиною, яка пом'якшує покарання. Однак, коли емоційний стан суб'єкта злочину тим чи іншим чином пов'язаний з посяганням на його честь чи гідність або навпаки, в такому випадку йде мова про посягання на честь та гідність особи як обтяжуючі та пом'якшуючі ознаки інших злочинів.

У *підрозділі 2.2. «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинних посягань проти честі і гідності особи у кримінальному законодавстві інших держав»* аналізуються особливості та специфічні об'єктивні ознаки злочинних посягань проти честі, гідності особи у кримінальному законодавстві інших держав (Австрії, Азербайджану, Бельгії, Білорусі, Болгарії, Вірменії, Голландії, Грузії, Данії, Естонії, Іспанії, Казахстану, Киргизстану, Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану, Франції, Швейцарії, Швеції).

Проведене автором порівняння стану кримінально-правової охорони «честі», «гідності» в інших державах із станом кримінально-правової охорони «ділової репутації фізичних та юридичних осіб», «авторитету держави» та «моральності» свідчить про те, що у більшості держав пострадянського простору існують підстави кримінальної відповідальності як за посягання на «честь та гідність», так і за злочинні посягання на «моральність», «авторитет», «ділову репутацію».

До злочинів проти «моральності», в українському кримінальному законодавстві, і, як правило, у законодавстві інших держав, належать: 1) хуліганство; 2) наруга над тілами померлих осіб та місцями їх поховання; 3) порушення національної, расової або релігійної рівноправності; 4) знищення об'єктів культурної або культурно-історичної спадщини; 5) розпалювання національної, расової, соціальної або релігійної ненависті та ворожнечі. До злочинів проти «авторитету» слід зараховувати такі діяння, як наруга над символами власної держави та символами інших держав, а в кримінальному законодавстві деяких країн також дискредитацію окремих вищих посадових осіб держави або самої держави. До злочинів проти «ділової репутації» належать: 1) незаконне використання товарного знаку або ділової репутації; 2) незаконне отримання та розголошення відомостей, що є комерційною або банківською таємницями; 3) хибна або недостовірна реклама.

У порівнянні з зарубіжною кримінально-правовою системою охорони немайнових прав у КК України передбачено підставу кримінальної відповідальності за більшість із діянь, що посягають на «моральність», «авторитет» та «ділову репутацію», проте відсутньою є кримінальна відповідальність за честь та гідність фізичної особи, що визначає нерівномірність рівня кримінально-правової охорони немайнових прав різних учасників суспільних відносин.

У державах Західної Європи до злочинів проти честі та гідності особи також відносять наклеп, що часто іменується як «дифамація» та «образ», а

також посягання на гідність померлої особи, приватність фізичної особи, недостовірне повідомлення про вчинення злочину, посягання на відомості, що становлять різного роду таємницю (зокрема: лікарську, усиновлення тощо), докір за вчинення злочину, незаконне фотографування, погрозу вчиненням злочину, порушення рівноправності та інші діяння.

У *підрозділі 2.3. «Криміналізація окремих діянь проти честі та гідності особи як один із шляхів удосконалення системи відповідної кримінально-правової охорони»* містяться авторська концепція криміналізації групи діянь, зокрема, наклепу та образи як один із шляхів удосконалення системи кримінально-правової охорони честі та гідності особи, з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Дослідження законодавчого визначення «наклепу» та «образи» свідчить, що у більшості інших держав передбачено кримінальну відповідальність за «наклеп», зокрема, кримінальну відповідальність за «образу» передбачено лише у кримінальному законодавстві окремих держав (Азербайджанська Республіка, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Республіка Узбекистан, Республіка Вірменія, Литовська Республіка). У кримінальному законодавстві деяких держав Західної Європи «образу» об'єднана з «наклепом» в одне діяння (Данія, Бельгія, Швеція, Іспанія), а в деяких державах (Болгарія) виділено в окремий злочин.

Визначення «наклепу» у кримінальному законодавстві держав Західної Європи є надмірно загальним (Болгарія, Нідерланди, Данія), містить ряд неюридичних понять «повага», «неповага», «честь», «гідність» (Австрія, Данія, Швеція), тому досвід зазначених держав щодо передбачення законодавчих ознак «наклепу» потрібно критично використовувати у КК України.

Після 2011 р. низка пострадянських держав декриміналізувала «наклеп» та/або «образу». Проте, наприклад, у кримінальному законодавстві Російської Федерації було відновлено підставу кримінальної відповідальності за «наклеп», а законодавці Молдови та Грузії пішли шляхом декриміналізації «наклепу» та «образи», проте було збережено спеціальні підстави кримінальної відповідальності за зазначені діяння, разом із цим ознаки загальних складів злочинів «наклепу» та «образи» було включено до таких злочинів, як «приниження або нелюдське поводження» (ст. 144-3 КК Грузії), або «катування, нелюдське або таке, що принижує гідність поводження» (ст. 166-1 КК Молдови).

Дослідження поняття «образи» свідчить про існування певних складностей у розмежуванні інвективної образливої чи інвективної критичної лексики, що обумовлює необхідність криміналізації лише «публічної образи». Включення способу вчинення «наклепу» та «образи» як «у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, ЗМІ або під час масового розповсюдження в інформаційних ресурсах Інтернет» до основного

складу «наклепу» та «образи», як це зроблено у кримінальному законодавстві Республіки Туркменістан, Республіки Азербайджан, Латвійської Республіки, є необхідним, оскільки ступінь суспільної небезпеки такого діяння відповідатиме ступеню суспільної небезпеки злочину. В той же час, відсутність такої ознаки як публічність вчинення, у кримінальному законодавстві держав Західної Європи обумовлено іншим рівнем культурного розвитку.

У визначенні «наклепу» та «образи» непотрібним є на думку автора, використання поняття «честь» та «гідність». Достатньо у законодавчому формулюванні, як це передбачено у КК Естонії, КК Литви, вказати на поширення відомостей «про особу».

В цілому, вищезазначене свідчить про наявність таких підходів до законодавчого визначення клевети: 1) запозичення поняття «наклепу» з Модельного КК (ст. 143) держав-учасниць СНД (КК РФ, КК Казахстану, КК Вірменії, КК Киргизії, КК Туркменістану, КК Естонії, КК Литви); 2) відмова від кримінальної відповідальності за «наклеп» (КК України, КК Молдови, КК Таджикистану); 3) включення до основного складу «наклепу» та «образи» додаткових ознак (вчинено публічно, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, що спричинило тяжкі наслідки), що за першого підходу у визначенні клевети віднесено до кваліфікуючих ознак (КК Грузії, КК Азербайджану, КК Латвії); 4) включення адміністративної преюдиції у визначення «наклепу» та «образи» (КК Білорусі, КК Узбекистану, КК Латвії); 5) поєднання «наклепу» та «образи» в одне злочинне діяння (Данія, Бельгія, Швеція, Іспанія).

Найбільш прийнятним напрямком удосконалення легального визначення «наклепу» та «образи» є третій підхід, який може бути застосований у КК України. На думку автора, механізм кримінально-правової охорони «честі» та «гідності» слід створити шляхом запровадження матеріальних конструкцій складів злочинів або таких формальних конструкцій діяння об'єктивної сторони складів злочинів, як, наприклад, «...створило загрозу заподіяння шкоди...» Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що «наклепом» визнається діяння, яким здійснюється безпосередній вплив на потерпілу особу. Як результат дослідження зарубіжного досвіду законодавчого визначення «наклепу» та «образи», проектів законодавчих актів, в яких пропонувалася криміналізація зазначених діянь, автор вважає, що правильним є таке визначення клевети та образи:

«Клевета, тобто умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, вчинення інших дій, що принижують іншу особу, якщо таке діяння вчинено у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження або спричинило позбавлення права займатися певним видом

діяльності, обіймати певні посади, звільнення особи, інші тяжкі наслідки або створило загрозу їх заподіяння»;

«Образа, тобто умисне приниження особи, виражене в непристойній формі, якщо таке діяння вчинене у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження».

Третій розділ «Відмежування кримінально караних діянь від інших посягань проти честі та гідності особи» містить порівняльно-відмежувальне дослідження злочинів проти честі та гідності особи від інших протиправних діянь, спрямованих на заподіяння шкоди честі та гідності особи. В цьому розділі також здійснена порівняльна характеристика санкцій норм, в яких злочинним наслідком є заподіяння шкоди честі та гідності особи. Цей розділ складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Охорона честі та гідності особи в кримінальному та інших галузях законодавства України: питання співвідношення та взаємозв'язку» досліджуються співвідношення та взаємозв'язок в питаннях охорони честі та гідності особи у кримінальному та інших галузях законодавства України.

Зіставлення охорони честі та гідності у конституційному та кримінальному законодавствах свідчить, що, конституційне законодавство визначає лише місце «честі» та «гідності» серед інших прав і свобод людини та громадянина, серед суміжних цінностей (є однією з найвищих соціальних цінностей згідно із ст. 3 Конституції України), що охороняються державою; закріплені загальні засади охорони «честі» та «гідності» (ст. ст. 28, 62, 105 Конституції України). Механізм охорони «честі» та «гідності» (відповідальність, процесуальні норми, пільги та заохочення, правосвідомість), крім конституційних норм-принципів, у Конституції України не передбачено, він міститься в інших галузях законодавства України.

У конституційному і кримінальному законодавствах (також) передбачено поняття «честь та гідність нації, народу». Тенденція пріоритетності правового захисту прав людини другого покоління у порівнянні з правами першого покоління призводить до: 1) відсутності реального механізму захисту честі та гідності та, відповідно, декларативності конституційних норм-принципів; 2) унеможливлення реалізації об'єктивних прав на повагу честі та гідності особи, закріплених у Конституції України; 3) залежності захисту зазначених прав від суб'єктивних можливостей учасників правовідносин. Звинувачення особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння, згідно з ч. 3 ст. 50 КК України, обумовлює втрату цією особою «зовнішньої честі».

У положеннях КУпАП, в яких передбачено відповідальність за адміністративні правопорушення проти честі та гідності особи, указані цінності є такими ознаками, як: 1) безпосередні додаткові обов'язкові об'єкти

(ст. ст. 148-3, 185-3 КУпАП); 2) безпосередні основні альтернативні об'єкти (ст. ст. 173, 178, 185-9 КУпАП); 3) безпосередні додаткові факультативні об'єкти (ст. ст. 173-2, 185, 185-10, 188-39 КУпАП). В той же час, положеннями КУпАП не передбачено жодної правової норми, яка б охороняла честь та гідність як безпосередній основний об'єкт адміністративного правопорушення. Честь та гідність не охороняються положеннями адміністративного деліктного законодавства, проте ці правові цінності й не повинні охоронятися положеннями КУпАП за предметом правового регулювання, яким є суспільні відносини управлінського характеру між публічною адміністрацією та об'єктами публічного управління, які виникають у сфері владно-розпорядчої діяльності.

Суспільно небезпечно посягання на честь та гідність у сфері реалізації трудових прав та обов'язків, за наявності інших ознак, передбачених КК України, може кваліфікуватись як: 1) злочин, передбачений ст. ст. 172, 173 КК України, у разі вчинення діяння роботодавцем; 2) злочин, передбачений ст. ст. 383, 384 КК України, у разі вчинення діяння іншим працівником стосовно свого колеги, який у цьому разі є потерпілим. Проте зазначені кримінально-правові норми не містять будь-яких згадок щодо «ділової репутації», «честі» та «гідності» особи як ознак основного або кваліфікованих складів злочинів, але тлумачення названих положень КК України свідчить про можливість завдання злочинної шкоди указаним цінностям у разі вчинення діянь, відповідальність за які передбачено указаними статтями КК України.

Встановлено, що зайвою є деталізація у ч. 1 ст. 172 КК України змісту критики, а тим більше зайвим є зазначення назви конкретного законодавчого акта, який втратив чинність, і це зробило неможливим застосування цього положення КК України у частині звільнення через повідомлення про корупцію.

Обґрунтовується висновок відносно того, що представники ЗМІ не несуть відповідальності за будь-яку форму (окрім брутальної, принизливої, непристойної) поширення оціночних суджень, поширення відомостей оціночного характеру. Крім того, представники ЗМІ звільняються від відповідальності за шкоду честі, гідності та ділової репутації, за достовірність будь-яких відомостей (фактичних даних), якщо вказані відомості отримані з інших джерел. При цьому друковані ЗМІ, телебачення та радіо зобов'язані у таких випадках дослівно відтворювати відомості із посиланням на джерело їх отримання, а інформаційні агентства мають право на будь-яке редагування, скорочення інформації, отриманої з інших джерел.

Обґрунтовується, що посягання на інформаційний простір загрожує державній безпеці, а наклеп на державного чи громадського діяча ні. У таких пропозиціях вчених превалює захист інформаційної безпеки держави (зокрема, її авторитету) над честю, гідністю та діловою репутацією

державних діячів, але, на нашу думку, наклеп на державного діяча може завдати більшої істотної шкоди державній безпеці, аніж посягання на інформаційний простір держави.

Зміст принципу поваги до честі та гідності людини у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України має особливості у порівнянні з іншими галузями законодавства і полягає у тому, що слідчий, прокурор, суд, учасники кримінального провадження повинні виконувати свої обов'язки з дотриманням принципу «поваги до людської гідності» суб'єкта злочину, а також інших учасників кримінального провадження. Враховуючи зазначене, у ч. 4 ст. 240, ч. 4 ст. 241 КПК України законодавець повинен був передбачити виключно «гідність», а не «честь» та «гідність», оскільки виконання правоохоронними органами своїх повноважень призводить до зниження громадсько-політичної думки щодо суб'єкта злочину, що є допустимим явищем під час здійснення кримінальних проваджень.

У ч. 3 ст. 11 та п. 3 ч. 2. ст. 27 КПК України, навпаки, законодавець повинен був передбачити як «людську гідність», так і «честь», оскільки, згідно з ч. 3 ст. 11 КПК України, кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, не лише «свою людську гідність», порушену під час здійснення кримінального провадження, але й «честь». А підставою для розгляду кримінального провадження у закритому судовому засіданні, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України, має бути не стільки загроза завдання шкоди «гідності», скільки загроза завдання шкоди саме «честі», як це передбачено в абз. 12-13 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Правильне розуміння значення принципу «поваги до людської гідності та честі» та їх проявів у КПК України сприятиме як удосконаленню етичних засад діяльності слідчого, прокурора, суду, учасників кримінального провадження, так і глибокому розумінню кримінально-правової охорони указаних цінностей у КК України.

У сучасних умовах поширення наклепницьких відомостей здійснюється в основному через веб-сайти ЗМІ шляхом публікації наклепницької інформації або шляхом розсіпки електронних листів. Встановлення особи, що розповсюдила такі відомості, є можливим лише шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, яке може здійснюватися згідно з ч. 1 ст. 263 КПК України на підставі ухвали слідчого судді у межах кримінального провадження для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження. В той же час, для відкриття кримінального провадження немає правових підстав, оскільки наклеп не є злочином. Подальші будь-які дії стосовно спростування наклепницької інформації або притягнення до відповідальності осіб, що її поширили, у межах цивільного судочинства є неможливими через вищезазначені перешкоди.

У разі запровадження кримінальної відповідальності кримінальні провадження за наклеп та/або образу (як прості, так і кваліфіковані) необхідно віднести до кримінальних проваджень приватного обвинувачення. Припинення кримінальних проваджень у зв'язку з «примиренням з потерпілим» за вказаною категорією злочинів повинно здійснюватися лише при дотриманні обов'язкових умов, передбачених для звільнення від кримінальної відповідальності за вказаною підставою.

У *підрозділі 3.2. «Посягання на честь та гідність особи як обтяжуючі та пом'якшуючі ознаки інших злочинів»* аналізуються посягання на честь та гідність особи як кваліфіковані та привілейовані ознаки інших злочинів.

Дослідженням доведено, що будучи привілейованою ознакою, посягання на честь та гідність суб'єкта злочину знижує ступінь суспільної небезпеки діяння, оскільки обумовлює завдання винуватою особою злочинної шкоди джерелу вказаного посягання, а будучи кваліфікуючою ознакою підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння, оскільки вказані цінності є додатковими безпосередніми об'єктами злочинів, способом завдання злочинної шкоди основному безпосередньому об'єкту злочину або спеціальним обов'язковим мотивом вчинення злочину.

До посягання на «честь» та «гідність», а також суміжні цінності за діючим КК України, які відіграють роль кваліфікуючих ознак в інших складах злочинів, належать: 1) посягання на честь та гідність фізичної особи; 2) посягання на «гідність певної нації»; 3) посягання на моральність у вигляді хуліганського мотиву. Виявлено тенденцію, що у разі відсутності кримінальної відповідальності за «наклеп» або «наклеп» та «образу» у кримінальних законах певних держав, кількість діянь, в яких посягання на честь та гідність, а також «національну гідність» відіграють роль кваліфікованих ознак, збільшується, тобто «компенсується» завдяки такому способу встановлення підстав відповідальності за такі діяння.

У більшості постсоціалістичних держав «тяжка образа» суб'єкта злочину з боку потерпілої особи, якщо вона спричинила або обумовила вчинення злочину, є привілейованим злочином, зокрема, «привілейованим вбивством», «привілейованим тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням». Разом із тим у більшості постсоціалістичних цих держав за «образу» передбачено самостійну підставу кримінальної відповідальності. За такого підходу законодавцем «порушено пропорційність» у кримінально-правовому регулюванні: «приниження честі та гідності особи» у ст. ст. 116, 123 КК України визначено як привілейовану ознаку вбивства та тяжкого тілесного ушкодження, однак відповідальність за саме діяння, що призводить до приниження честі та гідності особи (наклеп та образу), є відсутньою.

У тих випадках, коли посягання на «національну честь і гідність» є

підставою виокремлення кваліфікуючого складу злочину, то така ознака відіграє роль «мотиву вчинення діяння». У тих випадках, коли посягання на «честь і гідність особи» є кваліфікуючою ознакою злочину, як правило, така ознака відіграє роль «способу вчинення діяння». «Ділова репутація» і «авторитет» не є привілейованими або кваліфікуючими ознаками складів злочинів.

У структурі кримінального законодавства цієї групи держав посягання на «честь» і «гідність» має різне значення. Якщо посягання є підставою виокремлення привілейованого складу злочину його виділено у самостійний склад злочину в окремій статті кримінального закону. Якщо посягання є підставою виокремлення кваліфікованого складу злочину його виділено у частині або пункті цієї ж статті, якою передбачено основний склад злочину.

У кримінальному законодавстві інших держав виокремлюються такі кваліфікуючі ознаки, як: 1) вчинення у публічному виступі, у друкованому творі або творі, що публічно демонструється, у ЗМІ; 2) особливий зміст недостовірних відомостей наклепу; 3) вчинення особою, раніше судимою за образу чи наклеп; 4) що спричинило тяжкі наслідки, разом із цим наслідки або взагалі не конкретизовано або вказуються вид та ступінь злочинної шкоди; 5) вчинені з корисливих або інших негідних спонукань; 6) вчинення наклепу або образи з використанням службового становища; 7) вчинення наклепу або образи щодо службової особи (публічної влади або публічної установи або органу, члену уряду дружньої держави); 8) вчинення наклепу або образи завідомо або «систематично» (як пропаганди).

Попередні дослідження ознак таких злочинів, як наклеп та образи, такого способу вчинення указаних діянь, як вчинення публічно, через публічний твір, через ЗМІ, інтернет-мережу, а також така ознака суб'єктивної сторони як «завідомість» свідчать про те, що їх не слід зараховувати до кваліфікуючих ознак, оскільки, враховуючи підстави криміналізації, зазначені ознаки потребують зарахування до основного складу злочину. Вчинення наклепу або образи особою, раніше судимою за зазначені діяння, а також вчинення зазначених діянь з використанням службового становища є не типовим діянням для кримінального законодавства України та практики його застосування. Корисливі або інші низькі спонукання є мотивом, що притаманний всім видам наклепу та образи, тому виокремлення мотиву як кваліфікуючої ознаки наклепу або образи є недоцільним, оскільки він жодним чином не буде підвищувати ступінь суспільної небезпеки окреслених діянь.

До кваліфікованих ознак слід зараховувати особливий зміст наклепу (з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, із викривленням персональних даних, що становлять особливий ризик для особи), вчинення наклепу щодо службової особи, а також заподіяння тяжких наслідків або під час виборчого процесу.

У підрозділі 3.3. «Покарання за злочинні діяння проти честі та

гідності за законодавством України та інших держав» міститься порівняльний аналіз санкцій за злочини проти честі та гідності особи.

Автор доводить, що розв'язання проблеми визначення видів та міри покарання за злочини проти честі та гідності полягає у виборі законодавцем таких заходів кримінально-правового впливу, застосування яких було би найбільш ефективним за вчинення указаних діянь. При цьому, метою криміналізації окремих діянь проти честі та гідності є охорона суспільних відносин, які виникають у зв'язку з реалізацією особами свого права на повагу честі та гідності, попередження вчинення указаних суспільно небезпечних діянь, а також припинення більш суспільно небезпечних діянь проти здоров'я, життя людини, громадського порядку, які вчиняються шляхом посягань на честь та гідність, а також виправлення осіб та попередження вчинення ними подібних злочинів у майбутньому.

Найбільш співрозмірним видом покаранням для злочинів проти честі та гідності є, з урахуванням ієрархічності: 1) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності; 2) штраф; 3) громадські роботи; 4) позбавлення волі; 5) арешт. При цьому, перелік видів покарань, які передбачено у кримінальному законодавстві пострадянських держав, у порівнянні з державами Західної Європи є більш широким, оскільки, крім штрафу та короткострокових видів позбавлення волі, передбачено застосування виправних та громадських робіт, обмеження волі, що слід запозичити при визначенні видів покарань за злочини проти честі та гідності.

Найбільш поширеним покаранням за злочини проти честі та гідності у більшості країн є штраф, який за своїм розміром має перевищувати розмір грошового відшкодування моральної шкоди, що, як правило, присуджується у цивільному судочинстві за діяння проти честі та гідності, оскільки у разі притягнення до кримінальної відповідальності та, відповідно, покарання за злочин проти честі та гідності, цілі застосовуваних покарань є набагато ширшими, ніж цілі заходів цивільно-правового характеру спеціальна, загальна превенція, виправлення особи, кара.

В цілому, враховуючи історичний досвід, зарубіжний досвід, види покарань, які пропонувалися вченими та у проектах законодавчих актів, можна запропонувати такі види покарань за суспільно небезпечні діяння проти честі та гідності фізичної особи:

наклеп карається штрафом до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до трьох місяців з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років;

кваліфікований наклеп карається штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до

шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

образу карається штрафом до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців з позбавленням особи права займати певні посади або займатися певними видами діяльності на строк до трьох років.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** наведене теоретичне узагальнення даного дисертаційного дослідження, основними теоретичними і практичними результатами якого є такі:

1. Розроблена власна авторська концепція українського кримінального законодавства, спрямованого на захист честі та гідності особи, що дозволило встановити алгоритм розподілу злочинів проти честі та гідності особи на окремі види, а також виділити коло посягань, в яких честь та гідність виступають в якості додаткових, кваліфікуючих та привілейованих ознак складу злочину.

2. З точки зору соціально-юридичної природи, структури, сутності та змісту понять «честь» і «гідність» та їх співвідношення, констатується, що оцінка честі надається суспільством, а оцінка гідності самою особою. Предметом такої оцінки честі є публічна діяльність особистості, детермінована її професійними якостями, а гідності моральні засади цієї особи;

3. Честь – це позитивна (зовнішня) оцінка ділових, морально-етичних якостей особи у певній сфері суспільного життя (професійній, громадській тощо), яка формується оточуючими учасниками суспільних відносин та суспільством диференційовано стосовно конкретної особи з урахуванням соціального статусу та соціальної ролі і повідомляється ними особі як носієві індивідуалізованих цінностей.

4. Гідність конкретної людини – це позитивна (внутрішня) оцінка конкретною особою власних морально-етичних якостей, відповідно до загально визнаних у суспільстві моральних якостей, яка є суб'єктивно детермінованим елементом індивідуальної свідомості. Виокремлюються такі рівні гідності, як: індивідуальний, груповий, родовий.

5. Честь та гідність, як об'єкти кримінально-правової охорони забезпечуються не тільки нормативними приписами, закріпленими у Розділі III Особливої частини КК України (честь та гідність у вузькому розумінні), але й нормами інших розділів КК України, які також сприяють забезпеченню честі та гідності особи в інших сферах (честь та гідність у широкому розумінні): у сфері охорони статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділ IV КК України), у сфері охорони виборчих, трудових та інших

особистих прав і свобод людини і громадянина (Розділ V КК України), у сфері охорони моральності (Розділ XII КК України), у сфері охорони авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (Розділ XV КК України), у сфері охорони засад правосуддя (Розділ XVIII КК України) тощо. Позиція законодавця у діючому КК України щодо охорони честі та гідності фізичних осіб, у порівнянні із кримінально-правовою охороною авторитету, моральності, навіть ділової репутації юридичних осіб, свідчить про «зміщення» так званої переваги кримінально-правового захисту з людини (особи) на захист держави, суспільства, юридичних осіб;

6. Законодавчий механізм кримінально-правової охорони «честі» та «гідності» слід створити шляхом запровадження матеріальних конструкцій складів злочинів або таких формальних конструкцій діяння об'єктивної сторони складів злочинів, як «...створило загрозу заподіяння шкоди...», що в свою чергу, дозволить більш ефективно застосовувати таке законодавство для протидії таким суспільно небезпечним діям.

7. Компаративістське дослідження законодавчого визначення злочинів проти честі та гідності особи, проектів законодавчих актів довело необхідність криміналізації наклепу та образи як суспільно небезпечних діянь, спрямованих на безпосереднє заподіяння шкоди честі та гідності особи.

8. Наклеп – це умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, вчинення інших дій, що принижують іншу особу, якщо таке діяння вчинено у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження або спричинило позбавлення права займатися певним видом діяльності, обіймати певні посади, звільнення особи, інші тяжкі наслідки або створило загрозу їх заподіяння.

9. Образа – це умисне приниження особи, виражене в непристойній формі, якщо таке діяння вчинене у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження.

10. Відмежування злочинів проти честі та гідності особи від інших, близьких за ознаками злочинів слід здійснювати на наступними критеріями: 1) честь та гідність як додатковий об'єкт злочину (наприклад, у ст.ст. 120, 152-154 КК України тощо); 2) честь та гідність як ознака кваліфікуюча (наприклад, у ч. 2 ст. 365, ч. 2 ст. 372, ч. 3 ст. 387, ч. 2 ст. 406 КК України тощо); 3) честь та гідність як ознака привілейованості діяння (наприклад, у ст.ст. 116, 123 КК України).

11. Охорона честі та гідності «у контексті» ознак злочину за КК України здійснюється через закріплення зазначених цінностей як безпосередніх додаткових об'єктів злочинів або як способу вчинення злочину, зокрема:

«людська гідність» (ч. 1 ст. 120 КК України), «національна честь та гідність» (ч. 1 ст. 161), «особиста гідність» (ч. 2 ст. 365 КК України). Указані види гідності та честі обумовлені їх належністю як безпосередніх додаткових об'єктів до тих чи інших родових об'єктів злочинів.

12. Якщо кваліфікуючою ознакою є «національна честь і гідність», то відповідні цінності виступають в якості «мотиву» як підстави виокремлення кваліфікуючої ознаки складу злочину. У випадках, коли кваліфікуючою ознакою є честь та гідність особи, посягання на відповідні цінності виступають в якості «способу вчинення діяння» як підстави виокремлення кваліфікуючої ознаки складу злочину. Ділова репутація та авторитет не виступають привілейованими або кваліфікуючими ознаками складів злочинів.

13. Суб'єктами-носіями «честі» та «гідності» є не лише фізичні особи, але й інші учасники суспільних відносин юридичні особи, держава та суспільство. Проте «честь та гідність» у зазначених учасників має вираження в інших цінностях: у юридичних осіб це «ділова репутація», у держави це «авторитет її органів», у суспільства це «моральність», а також повага до існуючих правил поведінки. Захист «моральності» суспільства, «авторитету» державних органів, «ділової репутації» юридичних осіб, в першу чергу, залежить від захищеності «честі та гідності» фізичних осіб.

14. Ефективність механізмів (цивільно-правового, адміністративно-правового, кримінально-правового) захисту честі та гідності, авторитету, моральності суб'єктів-носіїв залежить від того, наскільки суб'єкту-носієві є притаманною позитивна характеристика (умовна «гідність»).

15. Честь та гідність не охороняються положеннями адміністративного деліктного законодавства, проте ці правові цінності й не повинні охоронятися положеннями КУпАП за предметом правового регулювання.

16. Законодавець повинен у ч. 4 ст. 240, ч. 4 ст. 241 КПК України передбачити виключно «гідність», а не «честь» та «гідність», оскільки виконання правоохоронними органами своїх повноважень призводить до зниження громадсько-політичної думки щодо суб'єкта злочину, що є допустимим явищем під час здійснення кримінальних проваджень.

17. Підставою для розгляду кримінального провадження у закритому судовому засіданні, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України, має бути не стільки загроза завдання шкоди «гідності», скільки загроза завдання шкоди саме «честі», як це передбачено в абз. 12–13 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

18. Деталізація у ч. 1 ст. 172 КК України змісту критики є зайвою, а тим більше зайвим є зазначення назви конкретного законодавчого акта, який втратив чинність, і це зробило неможливим застосування цього положення КК України у частині звільнення через повідомлення про корупцію.

19. Штраф за своїм розміром має перевищувати розмір грошового відшкодування моральної шкоди, що, як правило, присуджується у цивільному судочинстві за діяння проти честі та гідності особи.

20. З урахуванням досвіду зарубіжного законодавця, пропозицій вітчизняних і зарубіжних вчених, власних доробок та з метою поліпшення кримінально-правової охорони честі та гідності особи в Україні, пропонуються здійснити зміни і доповнення до чинного кримінального законодавства, зокрема, включити до Кримінального кодексу України наступні статті:

«Стаття 151-1. Наклеп

Умисне поширення завідомо недостовірних відомостей, вчинення інших дій, що принижують честь або/та гідність іншої особи, якщо таке діяння вчинено у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження або спричинило позбавлення права займатися певним видом діяльності, обіймати певні посади, звільнення особи, інші тяжкі наслідки або створило загрозу їх заподіяння, –

карається штрафом до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до трьох місяців з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою з використанням службового становища, –

караються штрафом до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.»;

«Стаття 151-3. Образа

Умисне приниження честі або/та гідності іншої особи, виражене в непристойній формі, якщо таке діяння вчинене у публічному виступі, публічно демонстрованому творі, засобах масової інформації, інформаційних ресурсах Інтернет або шляхом масового розповсюдження, –

карається штрафом до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців з позбавленням особи права займати певні посади або займатися певними видами діяльності на строк до трьох років».

21. Ч. 1 ст. 172 КК України «Грубе порушення законодавства про працю» викласти в наступній редакції:

«1. Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним про вчинення корупційного правопорушення іншою особою, а також інше грубе порушення законодавства про працю».

22. П. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій» викласти в наступній редакції:

«3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують честь особи».

23. Ч. 4 ст. 240 КПК України «Слідчий експеримент» викласти в наступній редакції:

«4. Проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхня гідність, не завдається шкода».

24. Ч. 4 ст. 241 КПК України «Освідування особи» викласти в наступній редакції:

«4. При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих примет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Підгородинський В. Правовий та кримінально-правовий вплив за наклеп: різні грані та питання удосконалення. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія* / Автухов К. та ін. ; за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. С. 259-278.

2. Підгородинський В. М. Охорона честі та гідності в науці цивільного та кримінального права : монографія / за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса, 2017. С. 308-322.

3. Підгородинський В. М. Злочини проти честі та гідності в теорії кримінального права : монографія. Одеса : Юридична література, 2019. 350 с.

Наукові статті у фахових виданнях України:

4. Підгородинський В. М. Окремі питання визначення ознак об'єктивної сторони торгівлі людьми. *Митна справа (Митний комплект) : Митні правила*. 2006. № 2. С. 53–57.

5. Підгородинський В. М. Аналіз кримінального законодавства окремих іноземних країн щодо відповідальності за торгівлю людьми. *Юридический вестник*. 2006. № 2. С. 119–123.

6. Підгородинський В. Генезис правового регулювання протидії торгівлі людьми в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис: Щоквартал. наук. журн.* 2006. № 2. С. 45–47.

7. Підгородинський В. М. Окремі питання кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць*. 2007. Вип. 30. С. 254–257.

8. Підгородинський В. М. Окремі питання кваліфікації торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права: сб. ст.* 2007. Вип. 32. С. 135–138.

9. Підгородинський В. М. Еволюція нормативного регулювання торгівлі людьми в історії людства. *Юридический вестник*. 2008. № 1. С. 27–34.

10. Підгородинський В. М. Честь та гідність особи як об'єкти злочинів за кримінальним правом України. *Митна справа (Митний комплекс): Митні правила*. 2009. № 1. С. 60–66.

11. Підгородинський В. М. Значення для кримінального права України рішень Європейського Суду з прав людини з питань честі і гідності людини (щодо критики публічних осіб). *Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць*. 2009. Вип. 36. С. 110–119.

12. Підгородинський В. М. Еволюція нормативного регулювання торгівлі людьми в історії людства. *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць*. 2009. Вип. 47. С. 173–181.

13. Підгородинський В. М. Значення для кримінального права України рішень Європейського суду з прав людини з питань честі і гідності людини (щодо прав ЗМІ). *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 53–58.

14. Підгородинський В. Поняття честі та гідності особи. *Вісник прокуратури: Загальнодерж. фахове юрид. вид.* 2009. № 10. С. 88–94.

15. Підгородинський В. М. Значення деяких рішень Європейського суду з прав людини з питань захисту честі і гідності особи для кримінального права України. *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць*. 2010. Вип. 54. С. 243–249.

16. Підгородинський В. М. Кримінальна відповідальність за розголошення відомостей, що принижують честь та гідність людини. *Митна справа*. 2012. № 5 (83). С. 78–85.

17. Підгородинський В. Прокуратура України напередодні реформування. *Вісник прокуратури: Загальнодерж. фахове юрид. вид.* 2012. № 8. С. 52–60.

18. Підгородинський В. Криміналізація наклепу і свобода слова в Україні. *Право України*. 2013. № 6. С. 262–268.

19. Підгородинський В. М. Криміналізація наклепу: дослідження останніх законодавчих ініціатив. *Вісник прокуратури: Загальнодерж. фахове юрид. вид.* 2014. № 8 (158). С. 118–128.

20. Підгородинський В. М. Честь та гідність в системі об'єктів кримінально-правової охорони за діючим КК України. *Юридичний вісник.* 2014. № 5. С. 110–114.

21. Підгородинський В. М. «Поражаючі честь (осрамительные)» покарання за уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р.. *Вісник Запорізького національного університету.* 2015. № 3. С. 138–144.

22. Підгородинський В. М. Кримінально-правові девіації проти честі та гідності на різних (макро-, мезо-, мікро-) рівнях. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. XVI. С. 301-308.

23. Підгородинський В. М. Зміст та значення понять «Честь» та «Гідність» у законах Божому та кримінальному. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 4. С. 87-90.

24. Підгородинський В. М. Охорона честь та гідність в конституційному та кримінальному законодавстві України. *Право та суспільство.* 2017. № 2–1. С. 180–185.

Наукові статті у зарубіжних виданнях:

25. Подгородинский В. Н. Честь и достоинство лица: к вопросу об эффективности уголовно-правовой охраны. *Jurnalul juridic national: teorie și practică.* 2017. № 6 (28). Ч. 1. С. 114–117.

26. Podgorodinsky V. Honor, authority and morality as a uniform object of legal protection in Ukraine's Criminal Code. *Evropský politický a právní diskurz.* 2017. № 6. P. 246–251.

27. Подгородинский В. Н. Честь и достоинство как квалифицирующие и привилегированные признаки составов преступлений в законодательстве некоторых государств. *Leges si Viata.* 2017. № 12/2. С. 154–158.

28. Підгородинський В. М. Прийоми законодавчого визначення ознак наклепу у кримінальному законодавстві інших держав. *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. № 4 (Ч. 2). С. 87–91.

Тези доповідей на наукових заходах:

29. Підгородинський В. М. Про криміналізацію образи в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 15-річчю НУ «ОЮА» та 165-річчю Одеської школи права. Одеса, 2012. Т. 2. С. 173-175.

30. Підгородинський В. М. Громадянські (особисті) права як критерій виділення розділів Особливої частини КК України. *Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства*

України про кримінальну відповідальність : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Харків: Право, 2012. С. 318–320.

31. Підгородинський В. М. Честь та гідність особи як об'єкти правової охорони в сучасній кримінально-правовій політиці: до постановки проблеми. Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Івано-Франківськ, 2014. С. 96–100.

32. Підгородинський В. М. Честь та гідність особи в системі об'єктів злочинів, передбачених розділом III Особливої частини КК України. *Правове життя сучасної України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова : у 2 т. Т. 1. Одеса : Юридична література, 2014. С. 517–520.

33. Підгородинський В. М. Поняття «честі» в роботі Ч. Беккарія «Про злочини та покарання» та його вплив на доктрину кримінального права. *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія. Одеса : Юридична література, 2014. С. 209–213.

34. Підгородинський В. М. Співвідношення дисциплінарної та кримінальної відповідальності за посягання на честь і гідність людини в Україні. *Закон, проступок, відповідальність* : збірка наукових праць. Одеса: Юридична література, 2014. С. 129–132.

35. Підгородинський В. М. «Відомості» як засіб кримінального посягання на честь та гідність особи. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет. С. 77–80.

36. Підгородинський В. М. Порівняння посягань проти честі та гідності особи за КК України та КУпАП. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Т. 2. Одеса: Юридична література, 2015. С. 175–177.

37. Підгородинський В. М. Злочини проти честі та гідності за часів Київської Русі. *Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. С. 202–204.

38. Підгородинський В. М. Способи законодавчого закріплення злочинних посягань проти честі та гідності. *Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ. нац. ун.-т ім. Т. Шевченка С. 52–54. URL: http://www.iir.edu.ua/uploads/files/Publikacii/Materiali%20H3%2015_10_2015_проект_11_10_2015.pdf (дата звернення: 11.12.2015).

39. Підгородинський В. М. Порівняльний аналіз злочинів проти честі та гідності за КК Молдови, України та держав ЄС. *Актуальні питання розвитку*

державності та правової системи в сучасній Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. С. 86–89.

40. Підгородинський В. М. Дослідження властивостей засобів кримінально-правового посягання на честь та гідність особи. *Новітні тенденції законотворчості у сфері кримінального права* : матеріали Всеукр. інтернет-конф. Одеса, 2015. С. 70–73.

41. Підгородинський В. М. Криміналізація наклепу: «pro» та «contra» (дослідження ментальних перепон). *Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі Євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Юр. фак.-т Дніпроп. гум. ун-ту, 2015. Ч. II. С. 107–110.

42. Підгородинський В. М. Відмінність «критики» від «наклепу» у практиці ЄСПЛ (в контексті кримінальної відповідальності). *«Integrarea Republicii Moldova i Ucrainei în UE : Aspectul juridic», conferință internațională tiinifico-practică* : Conferina internațională tiinificopractică. Chiinău: S. n., 2015 (Tipogr. „Cetatea de Sus”). P. 201–204.

43. Подгородинский В. Н. «Недостоверность» ведомостей как свойство средства посягательства на честь и достоинство. *Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Кишинев, 2015. Ч. I С. 178–180.

44. Podgorodynskiy V. The system of crimes against honour and dignity under Criminal Code of France. *Law Science and Practice in the Third Century* : International Scientific Conference. Košice, 2015. P. 164–167.

45. Підгородинський В. М. Наклеп в законопроектній діяльності з кримінального законодавства (проект В.С. Журавського). *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Т. 2. Одеса : Юридична література, 2016. С. 178–180.

46. Подгородинский В. Н. Тенденции в определении «клеветы» в уголовном законодательства постсоветских государств. *Юриспруденция: современный взгляд на актуальные проблемы* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. № 1. Астрахань, 2016. С. 61–66.

47. Підгородинський В. М. Юридична освіта як гарантія процесуальної самостійності слідчого. *Сучасна юридична освіта: досвід минулого погляд у майбутнє* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 2016. С. 20–22.

48. Підгородинський В. М. Криміналізація наклепу за різних підходів до праворозуміння. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення законотворення та правозастосування* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2016. С. 57–61.

49. Підгородинський В. М. Наклеп в законопроектній діяльності з кримінального законодавства (проект А.В. Яценко). *Проблеми реалізації та*

забезпечення ефективності правових реформ : зб. матеріалів Міжнародної юридичної наук.-практ. конф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. С. 128–132.

50. Підгородинський В. Н. Системи преступлений против чести и достоинства в УК РФ и УК Украины: тенденции развития. *Тенденции развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства*: матеріали Міжнародн. науч.-практ. конф. Москва: РУДН, 2016. С. 322–327.

51. Підгородинський В. М. Переслідування за критику: історія та сучасність підстави кримінальної відповідальності. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали наук.-практ. конф. У 2-х т. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 216–218.

52. Підгородинський В. М. Кіберпростір: проблеми правового регулювання (в контексті охорони честі та гідності особи). *Кібербезпека в Україні: правові та організаційні питання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса : ОДУВС, 2017. С. 43–44.

53. Підгородинський В. М. Ефективність кримінально-правової охорони честі та гідності (до питання дослідження суб'єктів-носіїв). *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : матер. наук.-практ. конф. Одеса: НУ «ОЮА», 2017. С. 375–382.

54. Підгородинський В. М. Честь та гідність в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої до 70-річчя д. ю. н., професора Юрія Павловича Аленіна. Одеса : Юридична література, 2017. С. 323–327.

55. Підгородинський В. М. Порівняльний аналіз злочинів проти честі та гідності за кримінальним законодавством Республіки Молдова, України та держав ЄС. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : матеріали Міжнародн. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2017. С. 73–76.

АНОТАЦІЯ

Підгородинський В. М. Злочини проти честі та гідності особи (теоретичне порівняльно-правове дослідження). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право. – Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2020.

У дисертації вперше в Україні здійснено спеціальне комплексне теоретичне порівняльно-правове дослідження науково-прикладних проблем кримінально-правової охорони честі та гідності особи.

Провідною ідеєю дисертаційного дослідження є визначення на основі наукових ідей та законодавчих стандартів країн континентальної Європи науково обґрунтованих та нормативно визначених засобів кримінально-

правової охорони честі та гідності особи, які можуть бути адаптовані до української національної правової системи. Розроблена власна авторська концепція українського кримінального законодавства, спрямованого на захист честі та гідності особи. У дисертації розглянуто загальнотеоретичні та методологічні основи забезпечення кримінально-правової охорони честі та гідності особи шляхом компаративістського аналізу відповідного законодавства інших країн; встановлено місце вітчизняної правової системи як складової правових систем, що виникли в континентальній Європі на основі християнських, романо-германських і місцевих правових традицій.

У дисертації визначено поняття, структуру та елементи об'єктів злочинів проти честі та гідності особи; охарактеризовано честь та гідність особи як самостійні об'єкти кримінально-правової охорони, які мають фундаментальні істотні відмінності із загальними положеннями, що регламентують кримінально-правову охорону немайнових благ фізичної особи, моральності у суспільстві, авторитету держави, її органів та посадових осіб; визначено прийнятну з точки зору як європейської правової доктрини, так і вітчизняного законодавця позицію щодо визначення честі, гідності та ділової репутації особи.

На основі аналізу суспільно небезпечних діянь проти честі та гідності особи у відповідному законодавстві інших країн, встановлено ознаки, які характеризують об'єктивну і суб'єктивну сторону складів цих злочинів, суб'єктів цих суспільно небезпечних діянь; встановлено можливість криміналізації окремих діянь проти честі та гідності особи, зокрема, наклепу та образи, із відповідними кримінально-правовими наслідками; визначено поняття та види кваліфікуючих ознак злочинів, пов'язаних з посяганням на честь та гідність особи в кримінальному праві інших країн та здійснено порівняння цих правових категорій із відповідними категоріями в кримінальному законодавстві України; встановлено подібні та відмінні привілейовані ознаки злочинів, пов'язаних з посяганням на честь та гідність особи у кримінальному законодавстві України та інших країн; здійснено обмежувально-порівняльний аналіз злочинів проти честі та гідності особи від посягань на честь та гідність особи в інших галузях законодавства національної правової системи з метою виявлення певних тенденцій і можливостей взаємного доповнення та використання досвіду законодавчої регламентації; встановлено соціальну обумовленість, структуру та види санкцій за злочини проти честі та гідності особи у законодавстві України та інших країн.

На основі проведеного аналізу виявлено переваги та прогалини у нормах про відповідальність за заподіяння шкоди честі та гідності особи, що зробило можливим наукове обґрунтування теоретичних положень і запропонування конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на подальший розвиток відповідного законодавства, внесення пропозиції щодо вдосконалення положень КК України і практики його застосування.

Ключові слова: кримінальне право, честь, гідність, компаративістика, наклеп, образа.

АННОТАЦИЯ

Подгородинский В. М. Преступления против чести и достоинства личности (теоретическое сравнительно-правовое исследование). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Одесский государственный университет внутренних дел. Одесса, 2020.

В диссертации впервые в Украине осуществлено специальное комплексное теоретическое сравнительно-правовое исследование научно-прикладных проблем уголовно-правовой охраны чести и достоинства личности.

Ведущей идеей исследования является определение на основе научных идей и законодательных стандартов стран континентальной Европы научно обоснованных и нормативно определенных средств уголовно-правовой охраны чести и достоинства личности, которые могут быть адаптированы к украинской национальной правовой системе. Разработана собственная авторская концепция украинской уголовного законодательства, направленного на защиту чести и достоинства личности, что позволило установить алгоритм распределения преступлений против чести и достоинства личности на отдельные виды, а также круг посягательств, в которых честь и достоинство выступают в качестве дополнительных, квалифицирующих и привилегированных признаков состава преступления.

В диссертации рассмотрены общетеоретические и методологические основы обеспечения уголовно-правовой охраны чести и достоинства личности путем компаративистского анализа соответствующего законодательства других стран; установлено место отечественной правовой системы как составляющей правовых систем, возникших в континентальной Европе на основе христианских, романо-германских и местных правовых традиций.

В диссертации определено понятие, структуру и элементы объектов преступлений против чести и достоинства личности; охарактеризованы честь и достоинство личности как самостоятельные объекты уголовно-правовой охраны, имеющих фундаментальные существенные различия с общими положениями, регламентирующими уголовно-правовую охрану немущественных благ физического лица, нравственности в обществе, авторитета государства, его органов и должностных лиц; определена приемлемая с точки зрения как европейской правовой доктрины, так и отечественного законодателя позиция по определению чести, достоинства и деловой репутации лица.

На основе анализа общественно опасных деяний против чести и достоинства личности в соответствующем законодательстве других стран,

установлены признаки, характеризующие объективную и субъективную сторону составов этих преступлений, субъектов этих общественно опасных деяний; установлена возможность криминализации отдельных деяний против чести и достоинства личности, в частности, клеветы и оскорбления, с соответствующими уголовно-правовыми последствиями; определены понятие и виды квалифицирующих признаков преступлений, связанных с посягательством на честь и достоинство личности в уголовном праве других стран и осуществлено сравнение этих правовых категорий с соответствующими категориями в уголовном законодательстве Украины; установлены подобные и отличительные привилегированные признаки преступлений, связанных с посягательством на честь и достоинство личности в уголовном законодательстве Украины и других стран; осуществлено ограничительно-сравнительный анализ преступлений против чести и достоинства личности от посягательств на честь и достоинство личности в других отраслях законодательства национальной правовой системы с целью выявления определенных тенденций и возможностей взаимного дополнения и использования опыта законодательной регламентации; установлена социальную обусловленность, структура и виды санкций за преступления против чести и достоинства личности в законодательстве Украины и других стран.

На основе проведенного анализа выявлены преимущества и пробелы в нормах об ответственности за причинение вреда чести и достоинства личности, что сделало возможным научное обоснование теоретических положений и предлагаемых конкретных практических рекомендаций, направленных на дальнейшее развитие соответствующего законодательства, внесение предложения по совершенствованию положений УК Украины и практики его применения.

Ключевые слова: уголовное право, честь, достоинство, компаративистика, клевета, оскорбление.

SUMMARY

Pidgorodinsky V. M. Crimes against the honor and dignity of the individual (theoretical comparative legal research). – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

A thesis for the degree of Doctor of Law (Grand PhD) in the specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Enforcement Law». – Odesa State University of Internal Affairs. Odesa, 2020.

In the thesis, for the first time in Ukraine, a comprehensive special theoretical comparative legal study of the scientific and applied problems of the criminal law protection of the honor and dignity of the individual was carried out.

The author's own concept of Ukrainian criminal legislation aimed at protecting the honor and dignity of the individual has been developed. The dissertation discusses the general theoretical and methodological foundations of ensuring criminal law protection of the honor and dignity of the individual by means of a comparative analysis of the relevant legislation of other countries; the place of the domestic legal system as a component of the legal systems that emerged in continental Europe on the basis of Christian, Romano-Germanic and local legal traditions is established.

The dissertation defines the concept, structure and elements of the objects of crimes against the honor and dignity of the individual; the honor and dignity of the individual are characterized as independent objects of criminal law protection that have fundamental substantial differences with the general provisions governing the criminal law protection of the non-property benefits of an individual, morality in society, the authority of the state, its bodies and officials; an acceptable position has been determined from the point of view of both European legal doctrine and the domestic legislator to determine the person's honor, dignity and business reputation.

Based on the analysis of socially dangerous acts against the honor and dignity of a person in the relevant legislation of other countries, signs are established that characterize the objective and subjective side of the elements of these crimes, the subjects of these socially dangerous acts; the possibility of criminalizing certain acts against the honor and dignity of the individual, in particular, slander and insult, with the corresponding criminal legal consequences; the concept and types of qualifying signs of crimes related to the encroachment on the honor and dignity of an individual in the criminal law of other countries are defined and these legal categories are compared with the corresponding categories in the criminal legislation of Ukraine; similar and distinctive privileged features of crimes related to the encroachment on the honor and dignity of the person are established in the criminal legislation of Ukraine and other countries; a restrictive-comparative analysis of crimes against the honor and dignity of the person from attacks on the honor and dignity of the person in other branches of the national legal system was carried out in order to identify certain trends and opportunities for complementing and using the experience of legislative regulation; established social conditionality, structure and types of sanctions for crimes against the honor and dignity of the individual in the legislation of Ukraine and other countries.

Based on the analysis, the advantages and gaps in the norms on liability for harming the honor and dignity of the individual were identified, which made possible the scientific substantiation of theoretical provisions and proposed specific practical recommendations aimed at further development of the relevant legislation, making suggestions on improving the provisions of the Criminal Code of Ukraine and its practice application.

Keywords: criminal law, honor, dignity, comparativistics, slander, insult.

Підписано до друку 03.03.2020. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарн. «Times New Roman». Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.
Видавництво ОДУВС
м. Одеса, вул. Успенська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3507 від 25.06.2009 р.
тел. 0487431393; 0949464393 email – 7431393@gmail.com